

2. Байзақов М. «Сырым қызға», «Ай заман-ай, заман-ай»
3. Иманбердиева С. Тарихи ономастикалық кеңістік (12-14 ғғ. түркі жазба ескерткіштері материалында зерттеу). –Астана, 2010.
4. Сүйеркүл Б. Хорезмидің "Мұхаббатнамесіндегі" (XIV ғ.) лингвосемиотикалық кеңістік. Монография. –Алматы: Дайк-Пресс, 2011.

**ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ
ТҮРКІТАНУ КАФЕДРАСЫ**

“ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЖАСТАР КӨЗІМЕН”

ULU ŞAİR ABAY KUNANBAYEV

Ауелбекова Шынар
Сулейман Демирел университеті
PhD. Аға оқытушы
Сатыш Анара Қуатқызы
Экономика факультеті
Қаржы бөлімінің 1 курс студенті

Түйіндеме: Мақаламызда қазақ халқының ұлы ақыны Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығына тоқталдық. Абайдың өлеңдері, қара сөздері мен аудармаларынан қысқаша мағлұмат беруге тырыстық.

Abay Kunanbaev, Kazakların ulu şairi, söz ustası, felsefeci, Kazak edebî yazı dilinin temelini atan büyük yazardır.[1,131] O, bugünkü Semey bölgesinin Abay kasabasında 1845 yılında doğmuştur. Kazakların orta cüzüne bağlı Arğın uruğu içinde yer alan Tobıktı oymağının beyi Kunanbay'ın oğludur. Dedesi, Öskenbay, büyük dedesi, Irgızbay'dır. Dedelerinin hepsi de kendi boylarının beyleri olmuştur.[2,24] Abay'ın babası Kunanbay kendi çevresindeki Kazak boylarının içinde en zengini, beyi ve otoriteli insanı olarak ün yapmıştır.[1,131] Tobıktı boyunun beyi olan babası Kunanbay, sert ve tavizsiz bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra dört eşli bir hayat yaşamaktaydı. Babasının katı kişiliğine ilave olarak, ailedeki dört kadının ve onlardan olan çocukların birbiriyle rekabetleri Abay'ın daha küçük yaşta iken kendisini problemlili ve sıkıntılı ortam içerisinde bulunmasına sebep oldu. Fakat öz annesi olan Ulcan Hanım'ın fedakâr ve sevgi dolu alâkası sayesinde Abay, bu olumsuz ortamdan çok fazla etkilenmeksizin yetişme imkânı buldu.

Abay, ilk tahsiline üç-dört sene boyunca köy mollasından almıştır. Tahsilinin daha başında o çok yetenekli, başarılı olduğunu göstermiştir. Küçük yaşlarından itibaren ünlü şairlerin şiirlerini, büyük kişilerin söyledikleri halk hikâyelerini dinlemeyi çok severdi. İlk olarak Kazakların tarihi ve gelenekleri ile ilgili bilgileri ninesi Zere Hanım'dan ve annesi Ulcan hanımdan aldı. Abay on yaşını doldurduğunda babası onu Semey'deki medreseye verdi. Burada Abay diğer çocuklara göre çok başarılı olmuştur. Arapça, Farsça, Çağatayca'yı öğrenir. Doğunun büyük şairleri Ali Şîr Nevâyî, Nizâmî ve Fuzûlî'nin eserlerini okumuştur.[1,131] Abay, bu medresede üç sene süresince tahsiline devam ederken, aynı zamanda Rus okuluna gitmeye başlamıştır. Fakat Rus okulunu sadece üç ay devam ettirebilmiştir.[2,34]

Babası Kunanbay, Abay'ın geleceğinden çok ümitli idi. Bundan dolayı, onu erkenden yanına alarak, idarecilik işlerinde çalışmasını istedi. Bu sebeple Abay Semey'deki okulunu bırakmak zorunda kaldı. Abay, daha sonra eğitimine kendisi devam etmiştir. O, hayatı boyunca çok az okuduğunu ve büyüdükten sonra geç kaldığını pişmanlıkla dile getirmiştir.

Abay memleketine döndükten sonra Kazak toplumunun durumunu, yaşama şartlarını görür. Özellikle, halk arasında mevcut olan eşitsizlik, boylar arasındaki çekişmeler onu çok tesir eder. Zenginler ve beyler arasındaki iktidar ve toprak kavgaları, her grubun kendi amacına ulaşabilmek için birbirini karşılıklı suçlamalarını kendi gözleriyle görür. Zenginler ve beylerin fakirlere karşı acımasızca davranmaları, Kazakların çoğunluğunun fakir olması ve hizmetçi veya çoban olması Abay'ı çok düşündürür. Gözlemlediği bu gibi durumları eleştirir.

Abay, Semey şehrinde öğrenmeğe başladığı Rusçasını daha sonra geliştirmeye çalışmıştır. Bunda Rus kitaplarını çok okumasının faydası olmuştur. Uzun süre Semey şehrinde kalarak kütüphanelerde araştırmalar yapmış, kitaplar okumuştur. Abay, bu kütüphanede Çarlık idaresi tarafından Semey'e sürgüne gönderilen Rus ihtilâlcilerinden E. P. Mihailis ile tanışır ve dost olur. Ondan Rusça dersleri alır. Öğrendiği Rusça vasıtasıyla Puşkin, Lermantov, Tolstoy, Dostoyevski gibi Rus şair ve yazarları ile bazı Avrupalı yazar ve bilim adamlarının eserlerini okur. Böylece Rus kültür ve edebiyatı ile Avrupa medeniyetinden haberdar olur.[1,132]

Abay hem şair, hem de yazardır. İki yüze yakın şiiri, üç destanı, kırk beş düzyazısı ve ayrıca çevirileri vardır. Şiirlerinin muhtevası çeşitlidir. Abay'ın şiirlerinde aşk, tabiat, birlik, bilgi, bilim, kadın, adalet, yalan, dedikodu, bölünmüşlük, sevgi, barış, ölüm, insanlar arasındaki çelişkiler, boylar arasındaki mücadeleler, yer ve su kavgaları, halkının eksik yanları gibi konular işlenmiştir. Onun şiirlerinin başlıca konusu, adaletsizlik, medeniyetsizlik, yönetici ve beylerden halka yansıyan kötü davranışlar, çekememezlik, övgü, yalan, dedikodu ve tembelliktir. Abay, şiirlerinde olumsuz durumları bütün gerçek yönleriyle acımasızca eleştirmekten çekinmez.

Abay'ın çocukluğunda yazdığı şiirleri fazla değildir. Abay, mizahî muhtevalı yazdığı şiirlerini çocukluğunda başladı. On iki yaşında bir yolcu kadına yazdığı şiir buna delildir. Ne yazık ki, onun çocukluğunda yazdığı şiirleri günümüze kadar ulaşmadı. Yaşı otuzu geçtikten sonra Abay şiir yazmaya başlamıştır. Onun eserleri daha çok gençlere hitaben kaleme alınmıştır. O, gençleri okumaya, çalışmaya, kültüre davet eder. Abay'ın bu konuda yazdığı bir çok şiirleri vardır. Bunlardan bir kısmı, “Gılım Tappay Maktanba” (Bilgisizsen Övünme), “Jasımda Gılım Bar Dep Eskermedim” (Gençliğimde İlme Gönül Vermedim), “İnternatta Okıp Jür” (Yatılı Okulda Okuyor) şiirleridir. 1884-1885 yılları arasında “Jasımda Gılım bar dep eskermeydim” (Gençliğimde ilme gönül vermedim) “Kaktağan Ak Kümüstey Ken Mandaylı” (Gümütle Kaplanmış Geniş Alınlı) gibi şiirlerini yazmıştır.

Abay'ın şairlikte olgunluk dönemi 1886 yılında başlar ve bu dönemde 16-17 kadar şiir yazar. Abay'ın çalışan kesimin çıkarlarını koruyan bazı şiirleri de bulunmaktadır. Abay, “Kalın Elim, Kazağım, Kayran Jurtım” (Büyük Halkım, Kazağım, Sevdığım Yurdum) şiirinde Kazak halkının o dönemdeki durumundan duyduğu üzüntüyü dile getirir. “Sabırsız, Arsız, Erinşek” (Sabırsız, Arsız, Tembel) şiirinde ise, toplumdaki tembel, üçkâğıtçı, kurnaz insanları tenkit eder.

Kazak tarihi, edebiyatı ve lehçesinin savunucusu olan Abay, bunu şiir ve düzyazılarında açıkça gösterir. O, millî kültürle beslenir. Arap ve Fars kaynaklarını, Rus ve Batı edebiyatını yakından tanır. Doğu ve Batı kaynaklarından en iyi şekilde yararlanarak bunlardan aldığı unsurları Kazak kültürü içinde eritir. Bir yönüyle de modern Kazak edebiyatının ilk kurucusu olur.

Abay, varlığıyla Kazak edebiyatına yeni ve gür bir ses kazandırır. O, Kazak şiirine konu, dil, üslûp ve yapı bakımından yenilikler getirmiştir. Abay'a gelinceye kadar Kazak şiirinde biçim yönünden sadece hece vezni kullanılmıştır. Bunlar 7-8'li, 11'li veya hecenin değişik ölçülerinde kaleme almış dördlüklerin karışık kullanıldığı şiirler olmuştur. Abay konu ve temada olduğu gibi Kazak şiirine biçim yönünden de yenilikler getirir. 5, 6(3+3), 8(5+3) veya ilk iki mısrası 5'er, üçüncü mısrası 8, dördüncü ve beşincisi 5'er, altıncısı 8 heceli şekilde karışık hecelerin kullanıldığı bir şiir biçimi kullanır. Buna “sekiz ayak” veya “altı ayak” adını verir. Şiirde dördlüklerin egemenliğini kırar, yeni biçimler dener. Mısralar arasındaki kafiyelerde yenilikler yapar.

Abay, Rusların ünlü şair yazarlarının eserlerini Kazak Türkçesine çevirmiş ve kendi toplumuna tanıtmıştır. O, özellikle Lermontov'un, Puşkin'in şiirlerini, Krylov'un masallarını çevirmiştir.

Abay, kendi şiirlerinde ileri sürdüğü düşüncelerini düzyazılarında da işlemeye devam eder. Onun yaklaşık elli kadar düzyazısı bulunmaktadır. Onların hacmi kısa, fakat manası derin, atasözü hikâye şeklinde yazılmıştır. Düzyazılarında o, öğüt, nasihat verir; toplumu çalışmaya, okumaya davet eder.

Abay aynı zamanda büyük bestecidir. Onun yaptığı besteler halk arasında geniş kapsamda yayılmış ve bugüne kadar söylene gelmektedir. Bu şarkılarının arasında “Ayttım Selem Kalamkas”, “Segiz Ayak”, “Karanğı Tünde Tau kalğıp”, “Amal Jok Kayttım Bildirmey”, “Kor Boldım Canım” gibi şarkıları yer almaktadır.

Abay'ın yazdığı şiirler, ölümünden sonra 1909 yılında kardeşinin oğlu Kekitay tarafından “Abay Ölenderi” (Abay'ın Şiirleri) adıyla Petersburg'ta yayımlanmıştır. Abay, hayattayken sadece kendi vilâyeti Semey'de, şiirleri basıldıktan sonra ise bütün Kazaklar arasında tanınmış ve sevilmiştir.

Abay Kunanbayev, 23 Haziran 1904 yılında vefat eder. Mezarı, doğup büyüdüğü Jidebay bölgesinde bulunmaktadır. Burada onun uzun yıllar yaşadığı evi vardır. Abay'ın müzesi de buradadır.

KAYNAKÇA

- 1.Turlugulov T. Kazak elinin kısaşa tarihi, Rauan yayın evi, Almatı 1998.
- 2.Auezov M. Abay Kunanbayev, Almatı 1995.
- 3.Auezov M. Makalalar, Cibek jolı yayın evi, Almatı 1995.
- 4.Auezov M. Abay Colı, jazuşı yayın evi, Almatı 1995.
- 5.Naurızbay Akbay, Abay colı ensiklopediyası, Arda yayın evi, Almatı 2008.

Dîvânü Lugatî't-Türkteki Atasözlerinin Günümüz Açısından Değerlendirilmesi

Ş. Aydoğdu

Süleyman Demirel Üniversitesi